

ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

ПИРІГ ГАЛИНА ІГОРІВНА

УДК 336.77:338.43

**УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН
В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Спеціальність 08.07.02 - економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль - 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства
Міністерства освіти і науки України

- Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стельмащук Антон Михайлович,
Тернопільська академія народного господарства,
завідувач кафедри аграрного бізнесу
- Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Лайко Петро Афанасійович,
Національний аграрний університет,
завідувач кафедри податкової та страхової справи
- кандидат економічних наук
Саблук Ростислав Петрович,
Національний науковий центр
“Інститут аграрної економіки”,
завідувач відділу зовнішньоекономічних зв’язків
- Провідна установа: Львівський державний аграрний університет
Міністерства аграрної політики України,
кафедра аграрної і міжнародної економіки,
м. Львів

Захист відбудеться “9” вересня 2004 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 в Тернопільській академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, аудиторія 1219

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

Автореферат розісланий “ 6 ” серпня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Б.П. Адамик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Пріоритетною метою у процесі трансформації аграрного сектора економіки України є досягнення конкурентного рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Для створення нормальних умов виробничо-фінансової діяльності сільського господарства необхідно сформувати ефективний економічний механізм, що є сукупністю методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів, відносин, що забезпечують розвиток економічної системи. Кожен із складових елементів виконує свою певну функціональну роль, а в сукупності та єдності дій вони забезпечують нормальне функціонування агропромислового виробництва взагалі та досягнення сталих темпів економічного зростання, підвищення результативності господарювання.

У складі економічного механізму особливе місце посідає система кредитних відносин. Об'єктивна необхідність використання кредитних відносин в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю руху оборотних фондів підприємств, значними відхиленнями потреби в оборотних засобах від їх фактичної наявності.

Гальмує розвиток системи кредитного обслуговування аграрного сектора економіки неврегульованість таких питань як нерозвиненість ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів, тривала процедура отримання банківського кредиту, недоступність малих і середніх підприємств до фінансових послуг, високі відсоткові ставки. Велике значення для розвитку сільськогосподарського виробництва має державна підтримка. Сьогодні її механізм є малоефективним і не дозволяє задовольнити всі потреби аграріїв.

З огляду на низку проблем, актуального значення набуває вирішення проблеми удосконалення кредитних відносин у системі економічного механізму функціонування сільського господарства.

Дослідженням проблеми розвитку та удосконалення кредитних відносин в аграрній сфері займаються Андрійчук В.Г., Алексійчук В.М., Гончаренко В.В., Дем'яненко М.Я., Доманчук Т.Г., Дудар Т.Г., Дусановський С.Л., Зіновчук В.В., Крисальний О.В., Лайко П.А., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Мороз А.М., Паламарчук В.О., Поплавський В.Г., Примостка Л.О., Саблук П.Т., Саблук Р.П., Стельмашук А.М., Чухно А.А., Яремчук І.Г. та інші вчені.

Проте, як засвідчує огляд наукових джерел, окремі питання теорії і практики кредитування сільгоспвиробників ще недостатньо вивчені і вимагають поглибленого дослідження. Саме тому багато процесів економічного розвитку

залишаються без належного пізнання та осмислення, що негативно позначається на результатах господарювання.

Певні кроки щодо розвитку кредитних відносин в Україні, адекватних ринковим умовам, хоч і зроблені, проте на сьогоднішній день рівень кредитного забезпечення, особливо в сільськогосподарському виробництві, ще низький. Питома вага кредитних ресурсів в обслуговуванні обігових коштів в сільському господарстві досягла критичної межі. Це вимагає розробки і впровадження нової кредитної політики, яка б сприяла створенню економічних умов для ефективного використання кредитних ресурсів, прискорення структурної перебудови економіки, її соціальної орієнтації.

Важливість зазначених проблем і об'єктивна необхідність їх вирішення зумовили вибір теми дисертаційної роботи і визначають її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до основних напрямів наукових досліджень, проведених у межах науково-дослідної теми кафедри аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства “Розробка організаційно-технологічних та фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U002360). Дисертанткою розроблено підрозділ “Сучасний стан і рівень ефективності кредитних відносин в сільському господарстві”.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є обґрунтування основних напрямів і механізму удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві на сучасному етапі його реформування.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

- здійснити теоретичний аналіз наукових джерел в контексті визначення сутності кредитних відносин та особливостей їх становлення у сільському господарстві в умовах формування ринку та окреслення шляхів їх удосконалення;
- узагальнити зарубіжний досвід кредитування з метою виявлення можливостей його застосування у вітчизняній практиці і обґрунтувати систему кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників;
- обґрунтувати методичні засади кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників;
- розробити дієвий механізм державної підтримки сільгоспвиробників щодо удосконалення системи кредитних відносин в сільському господарстві;
- обґрунтувати концептуальні підходи щодо запровадження іпотечного кредитування в АПК;

- запропонувати напрями удосконалення організаційно-економічних засад розвитку та функціонування кредитного кооперування у сільському господарстві.

Об'єкт дослідження – кредитні відносини в аграрному секторі економіки України.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні питання організації та ефективного функціонування, регулювання та вдосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів, законодавчі і нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку АПК, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

У процесі роботи застосовувалися наступні методи економічних досліджень: системно-структурний, що використовувався при оцінці кредитних відносин; абстрактно-логічний, який застосовувався при визначенні структури кредитування сільського господарства; порівняльний та балансовий, на основі яких здійснювалася економічна діагностика підприємств; графічний, експертних оцінок та інші, що використовувалися при прогнозуванні подальшого розвитку кредитних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розгорнутому, концептуальному та системному підході щодо удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві, застосування яких сприятиме підвищенню ефективності аграрної сфери економіки.

На основі досліджень отримано такі основні наукові результати:

- уточнено розуміння суті кредитних відносин як системи економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором;
- обґрунтовано методичні засади комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що ґрунтуються на визначенні показників фінансового стану. Запропоновано розглядати риси особистості позичальника, його ділову репутацію і компетентність як найбільш важливий фактор при оцінці кредитоспроможності;
- запропоновано модель формування специфічної системи кредитного обслуговування сільського господарства, що базується на поєднанні функціонування конкурентних державних і приватних кредитних установ, яка забезпечить ефективне кредитування підприємств аграрної сфери економіки;
- обґрунтовано необхідність створення Державного фонду кредитної підтримки та розроблено пропозиції щодо джерел його формування, до яких віднесено: кошти, одержані від реалізації продукції всіх товаровиробників в

розмірі одного відсотка; повернена заборгованість по раніше одержаних позичках з державного бюджету; різноманітна допомога; надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за відсотками за ці кредити; інші джерела. Кошти фонду спрямовуватимуться на короткострокове кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників, інвестування в сільське господарство нових прогресивних технологій, підвищення конкурентоспроможності, розвиток лізингової діяльності;

- обґрунтовано комплексні заходи щодо запровадження іпотечного кредитування на основі створення Державного селянського іпотечного банку України як засобу залучення під заставу земельної ділянки кредитних ресурсів для довгострокового користування, що сприятиме активізації кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запобіганню спекуляції і тіньового ринку землі, стимулюванню економічного і соціального розвитку села;

- визначено механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель трирівневої кредитної кооперації, що функціонально поєднує місцеві, регіональні та центральну кооперативні кредитні установи, мобілізує кошти сільського та інших верств населення для кредитування сільського господарства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в покращенні кредитних відносин в сільському господарстві. Основні наукові положення доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що дає можливість широкого застосування викладених у роботі положень і пропозицій щодо удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства.

Основні положення дисертації були використані у практичній діяльності Головним управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської облдержадміністрації (довідка №9.82/01 від 08.09.2003 р.), управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської райдержадміністрації (довідка №236А від 04.09.2003 р.), Товариством з обмеженою відповідальністю “Збруч” Тернопільського району (довідка №70 від 05.09.2003 р.), Тернопільською обласною організацією асоціації фермерів України (довідка №26 від 03.09.2003 р.), Фермерським господарством “Семеха” Тернопільського району (довідка №14 від 02.09.2003 р.), а також використані у навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства при викладанні навчальних курсів “Економічна діагностика” та “Аграрний ринок” (довідка №126-15/1300 від 09.09.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Всі наукові результати, що містяться в роботі, отримані автором особисто. У них за темою дисертації розроблено

комплекс рекомендацій з удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на Міжрегіональній науково-практичній конференції “Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Реформування земельних відносин як процес відродження українського села” (Тернопіль, 2000 р.); Міжнародній науковій конференції “Політ-2002” (Київ, 2002 р.); Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених “Наука і молодь” (Київ, 2002 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи” (Київ, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки” (Тернопіль, 2004 р.).

Публікації. За результати виконаного дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 7 - у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 5,12 д.а., в тому числі у фахових виданнях – 3,91 д.а.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Основний зміст дисертації (вступ, три розділи, висновки) викладено на 186 стор. друкованого тексту, що містить 30 таблиць, 15 рисунків. Список використаних джерел з 205 позицій займає 17 стор., 16 додатків на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “**Теоретичні основи кредитних відносин в сільському господарстві**” досліджується суть та об’єктивна необхідність кредитних відносин в економічному механізмі розвитку сільського господарства, економічно-правові основи кредитних відносин в аграрному секторі економіки, зарубіжний досвід формування специфічних систем кредитного обслуговування аграрного сектору.

Дослідженням встановлено, що серед найголовніших складових економічного механізму є система кредитних відносин (рис. 1), яка має виняткове значення для аграрного виробництва. Об’єктивна необхідність в кредитуванні пов’язана з потребою поповнення оборотних коштів, придбання основних засобів, запровадження нових виробництв і прогресивних технологій. У процесі господарської діяльності практично у кожного підприємства виникає необхідність отримання кредиту. Особливо це характерно для сільськогосподарського виробництва, для якого найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов та стихійних сил природи, великий розрив між часом вкладення коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість, порівняно низька фондоддача.

Економічна природа процесу виробництва, необхідність забезпечення безперервності та ефективності суспільного відтворення на основі кругообігу капіталу, вимагає постійного розвитку кредитних відносин.

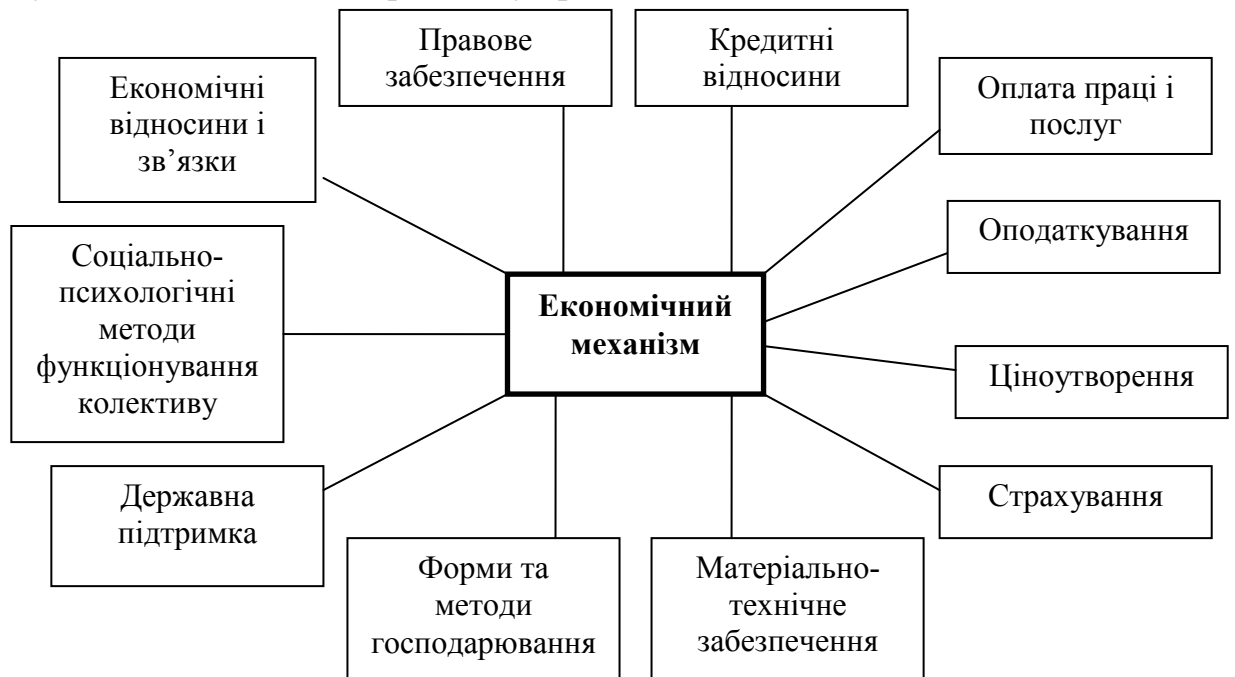

Рис. 1. Структура економічного механізму і місце в ньому кредитних відносин

На основі огляду літературних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених встановлено, що кредит як економічна категорія з приводу зворотного руху позиченої вартості відображає теорію кредитних відносин, тобто показує у чому його суть, а кредитування відображає практичну реалізацію кредитних відносин, тобто техніку й технологію надання і повернення позик. Кредитні відносини є системою економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором.

В силу сезонності виробництва та інших причин відбувається розбіжність у часі виробництва і реалізації продукції. В одних суб'єктів з'являється тимчасовий надлишок коштів, в інших – потреба в них. Це є основною умовою виникнення кредитних відносин.

Дослідження показали, що чинному законодавству бракує системності для практичної реалізації програми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі взагалі та сільському господарстві зокрема. Прийнятий Закон України “Про іпотеку” та Земельний кодекс є базовими для іпотеки. Наступними кроками по створенню правового поля для розвитку іпотеки має стати прийняття Законів України “Про ринок землі”, “Про створення та діяльність Державного селянського іпотечного банку”, “Про державну реєстрацію прав власності на об'єкти нерухомого майна”.

Сьогодні в Україні прийняті закони України “Про сільськогосподарську кооперацію” та “Про кредитні спілки”. Пропонуємо визначити правовий статус кредитних кооперативів шляхом прийняття Закону “Про кредитну кооперацію”, який би передбачав можливість створення багаторівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації.

Нами проведено дослідження зарубіжного досвіду формування та ефективного функціонування системи кредитного забезпечення галузі сільського господарства, який заслуговує на особливу увагу. Встановлено, що у високорозвинутих країнах пропонується широкий вибір джерел кредитування залежно від кредитоспроможності позичальника. Основними кредиторами аграрного сектора виступають кооперативні банки, кредитні кооперативи та спілки, державні іпотечні банки, державні сільськогосподарські банки, ощадні каси, лізингові компанії, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи.

Виявлено, що спільними рисами та тенденціями розвитку системи сільськогосподарського кредитування у високорозвинутих країнах є:

- участь держави у підтримці функціонування системи;
- високий рівень залучення кредитних ресурсів у сільське господарство;
- найпоширеніший інструмент - пільгове кредитування;
- формування “змішаної” системи кредитування.

На основі вивчення світових закономірностей розвитку системи сільськогосподарського кредитування та передового вітчизняного практичного досвіду запропоновано створення власної моделі кредитної підтримки аграрного сектора економіки, що враховує поєднання державних та приватних кредитних інститутів.

У другому розділі дисертації **“Сучасний стан і рівень ефективності кредитних відносин в сільському господарстві”** висвітлено механізм державної програми підтримки сільського господарства, дано оцінку кредитоспроможності сільського господарства: методичні та прикладні аспекти, розглянуто прагматизм кредитування та ефективність кредитних відносин в сільському господарстві.

Дослідженням встановлено, що з метою об’єктивного підходу до обґрунтування раціональних кредитних відносин у сільському господарстві, необхідно врахувати його специфічні особливості – природно-кліматичні, соціально-економічні та правові.

Виявлено, що найефективнішою та прозорою є програма фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів комерційних банків.

Важливим показником, що характеризує роль державної програми щодо здешевлення кредитів для сільськогосподарських підприємств, є реальна ставка кредиту, яку розраховують як різницю між відсотковою ставкою, що склалася на кредитному ринку та частиною відсотків, які відшкодовуються з державного

бюджету. З рис. 2 видно, що фактична вартість кредитних ресурсів для аграрних підприємств знизилася з 40% у 2000 р. до 10% у 2003 р. Однак, незважаючи на зниження вартості кредитних ресурсів, розмір позичкового відсотка для сільського господарства залишається надто високим. Комерційні банки стягують відсоток за користування кредитом, який значно перевищує рівень рентабельності галузі, який у 2000 р. становив 7,3%, в 2001 р. – 18,3%, а у 2002 р. – 4,9%. Для сільського господарства це означає перерозподіл значної частини їх доходу на користь банків, зростання заборгованості, погашення якої веде до того, що висока плата за кредит не компенсується отриманим прибутком.

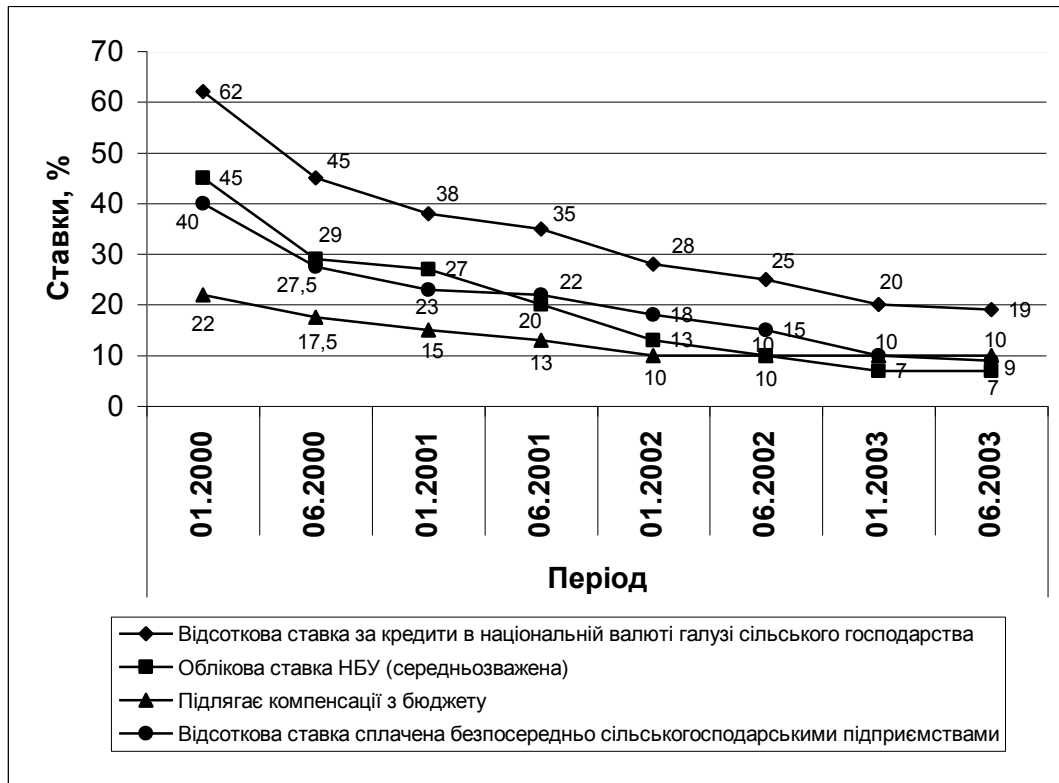

Рис. 2. Механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків сільськогосподарським підприємствам у 2000-2003 роках

На основі дослідження виявлено, що позитивним моментом механізму часткової компенсації є збільшення фінансової підтримки сільськогосподарської галузі порівняно з іншими галузями агропромислового комплексу. Так, якщо у 2000 р. за пільговою схемою отримали кредити 3860 сільськогосподарських підприємств (92% від загальної кількості прокредитованих підприємств АПК) на суму 455 млн. грн. (55,6% у загальному обсязі пільгових кредитів), то у 2003 р. 11670 сільськогосподарських підприємств (93,4%) на суму 2847 млн. грн. (89,3%). Таким чином, за даний період кількість сільськогосподарських позичальників зросла у 3 рази, а обсяги наданих кредитів – у 6,2 рази.

Дієвість впровадженого механізму підтверджується також зростанням обсягів кредитування сільськогосподарських підприємств, продовженням його

термінів, збільшенням кількості підприємств, яким надавалися кредити на умовах часткової компенсації відсоткової ставки, зниженням вартості кредитних ресурсів. Важливим показником ефективності механізму є рівень залучення пільгових кредитів на 1 гривню бюджетних коштів (ефект мультиплікатора), який збільшився з 16,3 у 2000 р. до 18,0 у 2002 р.

Крім позитивних сторін механізму пільгового кредитування дослідженням виявлені також окремі недоліки. Негативним явищем є залежність розміру компенсації від рівня облікової ставки, встановленої на день укладання кредитної угоди, так як її зниження спричиняє зростання фактичної вартості кредиту для позичальників, що негативно позначається на фінансовому стані сільськогосподарських підприємств. Недоліком є тривалі затримки в поверненні компенсації, яка може тривати до 4 місяців, та неповний обсяг її відшкодування через недовиконання дохідної частини бюджету.

Для уникнення зазначених недоліків, доцільно створити Державний фонд кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Доведено, що головною умовою успішного розвитку кредитних відносин у сільському господарстві є інвестиційна привабливість сільгосппідприємств, в основі якої лежить рівень кредитоспроможності позичальника.

На основі дослідження виявлено, що кожна фінансова установа має свій порядок роботи з позичальниками. Проте існує загальна процедура кредитування, в основі якої лежить вивчення і аналіз діяльності позичальника, прогноз ризику неповернення кредиту перед прийняттям рішення про надання цього кредиту. Процес отримання кредиту є досить складним і тривалим. Проте, отримуючи кредит, позичальник формує свою кредитну історію, зміцнює стосунки з кредитною установою.

Виявлено, що більшість сільськогосподарських підприємств через свій фінансовий стан не має можливості взяти кредит у банку. Тому, на думку автора, при оцінці кредитоспроможності позичальника необхідно враховувати особистість керівника підприємства, яка повинна стати основою процедури оцінки кредитоспроможності позичальника. Співпраця позичальника з кредитною установою повинна будуватися на довірі і чесності.

Аналіз динаміки обсягів кредитування і відсоткових ставок для аграрних підприємств Тернопільської області (табл. 1) показує, що незалежно від суми кредитів плата за них постійно зменшувалася і знаходилася на рівні 34-40% у 2001 р., 23-28% у 2002 р., 17-24% у 2003 р.

Позитивним моментом є те, що кредитні ресурси комерційних банків стали доступніші для сільськогосподарських товаровиробників, і це якісно вплинуло на результати роботи аграрного сектора області. За останні роки нарощено обсяги виробництва продукції. У 2001 р. обсяги виробництва зерна по області становили

806,1 тис. тонн, що на 18% більше порівняно з 1999 р. У 2002 р. обсяги виробництва зерна зросли порівняно з 2000 р. на 168,1 тис. тонн або на 19% і становили 908,0 тис. тонн. Позитивні тенденції спостерігаються і в тваринництві.

Таблиця 1

*Динаміка пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств
Тернопільської області*

Назва комерційного банку	2001 р.		2002 р.		2003 р.	
	Сума кредиту, тис. грн.	Відсоткова ставка, %	Сума кредиту, тис. грн.	Відсоткова ставка, %	Сума кредиту, тис. грн.	Відсоткова ставка, %
ВАТ “Державний ощадний банк”	7995,1	35-37	8611,2	28	12816,8	17-18
ВАТ “Банк Універсальний”	459,4	35-40	651,0	28	1253,0	20
ТБ “Промінвестбанк”	9889,2	34-38	7980,6	28	8846,3	18-20
КБ “Приватбанк”	780,8	35-37	1202,1	28	5550,3	18
АТ “Кредитбанк”		-	390,0	23		
УКБ “Надра”	674,8	38	549,2	28	2679,9	18-20
ВАТ “Укресімбанк”	2095,3	35	2506,3	25-28	6492,7	18-21
АКБ “Укрсоцбанк”	2076,9	35-38	1460,4	25-28	1616,4	18-22
АППБ “Аваль”	14812,9	15-35	15792,0	24-28	31299,9	18-24
Інші банки	1772,2	35-38	9768,5	25-28	3658,9	18-24
Кредитна спілка “Народна скарбниця”	-	-	-	-	42	48
Кредитна спілка “Самопоміч”	-	-	-	-	53	30
ВСЬОГО	40556,6	-	48911,3	-	74309,2	-

Як видно з даних табл. 2 протягом останніх років велика частка наданих комерційними банками кредитів суб’єктам господарювання припадала на короткострокові кредити, що свідчить про відсторонення кредитних ресурсів від оновлення матеріально-технічної бази та відновлення втраченого виробничого потенціалу аграрних підприємств, що можливе лише за рахунок довгострокових кредитів.

Дослідження показали, що незважаючи на збільшення кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки і виробництва сільськогосподарської продукції, протягом останніх років поспіль зміцнення фінансового стану сільгосппідприємств не відбулося. Якщо в 2000 р. прибуткових господарств у

Тернопільській області було 55,2%, в 2001 р. – 48,3%, то у 2002 р. – 44,8%, тому повернути надані кредити можуть менше половини підприємств.

Таблиця 2

*Ефективність кредитування сільськогосподарських товаровиробників
Тернопільської області*

Показники	Роки				
	1999	2000	2001	2002	2003
Видано кредитів, тис. грн. – усього	340,0	28678,2	71286,1	63103,1	87024,0
у т.ч.: короткострокових, %	100	98,0	96,8	88,6	82,8
довгострокових, %	-	2,0	3,2	11,4	17,2
Видано пільгових кредитів, тис. грн. – усього	-	23789,4	59467,1	51975,0	85513,4
у т.ч.: сільгосппідприємствам, %	-	100	68,2	94,1	86,9
іншим підприємствам АПК, %	-	-	31,8	5,9	13,1
Прибуткові підприємства у % до загальної кількості	8	55,2	48,3	44,8	73,0
Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції, тис. тонн:					
зерна	663,4	740,6	806,1	908,0	736,2
цукрових буряків	1374,2	1202,3	1571,6	1203,8	1102,3
картоплі	634,6	1043,0	639,3	729,9	777,7
молока	505,2	505,6	523,0	524,4	490,1
яєць, млн. шт.	244,4	294,5	250,8	281,7	292,7
Рівень рентабельності (збитковості) основних видів сільськогосподарської продукції, %					
зерна	-0,2	67,0	21,3	14,1	48,6
цукрових буряків	-22,7	-4,3	-7,6	-20,6	7,9
молока	-68,5	-45,5	-31,8	-14,3	12,4
яєць	-13,4	4,1	37,5	22,3	10,2

Дослідженням встановлено, що сучасний стан кредитування не розв'язав проблем кредитного забезпечення аграрного сектору економіки, тому потребує удосконалення.

У третьому розділі “Удосконалення системи кредитних відносин в сільському господарстві” розглянуто питання організаційно-економічного механізму формування і функціонування Державного фонду підтримки сільського господарства, розвитку іпотечного кредитування аграрного сектору економіки, розширення кредитного кооперування, а також перспективи розвитку лізингових відносин в сільському господарстві.

З метою комплексного підходу до удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві запропоновано структурну модель специфічної системи кредитного обслуговування аграрних товаровиробників (рис. 3).

Рис. 3. Модель специфічної системи кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників

Дослідженнями обґрунтовано необхідність створення Державного фонду кредитної підтримки сільського господарства, який повинен формуватися з: коштів, одержаних від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі 1%; обсягів поверненої заборгованості по раніше отриманих кредитах з державного бюджету; різноманітної допомоги; надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати по відсотках за ці кредити; інших джерел і функціонувати постійно. Розроблені пропозиції передбачають, що діяльність фонду доцільно спрямовувати на: покриття різниці між комерційною та пільговими ставками плати за кредит; кредитування сезонних витрат сільськогосподарських виробників та забезпечення їм гарантій щодо залучення кредитів банків; інвестування в сільськогосподарське виробництво нових прогресивних технологій, науково-технічних розробок; здійснення лізингової діяльності.

У дисертації запропоновано на сучасному етапі розвитку кредитних відносин створити Державний селянський іпотечний банк для розширення кредитної системи обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, зменшення монополізму комерційних банків, створення конкурентного середовища в обслуговуванні сільського господарства. Основними його функціями у дисертації запропоновано визначити: кредитне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі кредитування під заставу земельних ділянок і майна, майнових та інших прав на користування; запобігання спекуляції та розвитку тіньового ринку землі; зміцнення та стабілізацію фінансового механізму і стимулювання економічного розвитку; повне і всебічне використання ресурсного потенціалу АПК; надання консультаційних послуг сільськогосподарським підприємствам для складання бізнес-планів та бізнес-проектів, проведення маркетингових досліджень, налагодження обліку та фінансового аналізу; страхування фінансових ризиків у сільській місцевості та здійснення комісійних операцій з товарами, майном та землею, як складової частини банківських операцій, які розширюють спектр фінансових послуг сільськогосподарським товаровиробникам; обслуговування зовнішньоекономічних операцій сільськогосподарських товаровиробників як спеціалізованого виду фінансових послуг тощо.

З метою розширення обсягів кредитування внесено пропозиції розвивати нові фінансові інституції - кредитні спілки та кредитні кооперативи, які повинні відігравати ключову роль у мікrokредитуванні сільськогосподарського виробництва і у майбутньому мають стати надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні. Завдання кредитної кооперації - залучати кошти населення і спрямовувати їх на розвиток сільськогосподарського виробництва.

Дослідженнями виявлені суттєві переваги кредитного кооперативу над комерційними банками: кредитний кооператив перебуває на території, де існують сільськогосподарські виробники; діяльність кооперативів контролюється членами, де кожен член має один голос незалежно від внесення паю і може впливати на прийняття рішень; члени кредитного кооперативу є одночасно і власниками, і позичальниками; кредити надаються лише учасникам збереження заощаджень; кооператив є неприбутковою організацією тощо.

На основі узагальнення світового та вітчизняного досвіду, запропоновано створювати систему кооперації у 3 рівні, яку слід формувати, починаючи з нижнього рівня:

- 1) організація місцевих кредитних кооперативів, що охоплює окремі села, групи сіл або цілий район;

2) формування регіональних об'єднань, які забезпечать розподіл коштів між місцевими кредитними кооперативами;

3) створення Центрального кооперативного банку.

Фінансування системи кооперативного кредитування здійснюється за рахунок сільськогосподарських виробників, що дає змогу вирішити проблеми: зміцнення фінансового стану, залучення коштів фізичних та юридичних осіб. Перед банком ставиться завдання сконсолідувати сільськогосподарську кооперацію, перетворити її в монолітний організм. З цією метою пропонується зберігати усім кооперативам щонайменше 15% із річного надлишку прибутку. Центральний кооперативний банк повинен тісно зв'язувати між собою різні види кооперативів, кредитну кооперацію з грошовим ринком як кооперації, так і всієї економіки держави, створювати попит і пропозицію капіталів.

Враховуючи, що основною проблемою більшості сільськогосподарських виробників є відсутність розвиненої системи іпотеки і застави землі, ліквідної застави, неможливість надання достатніх гарантій повернення позичених коштів, надійним видом забезпечення кредиту є “кругова порука” при наданні кредиту під колективну відповідальність людей, які добре знають один одного. Кругова порука відіграє вагоме психологічне значення для позичальників, так як двосторонні відносини замінюються на тристоронні: “кредитор – колектив – позичальник”. Доведено, що кооперація сільськогосподарських товаровиробників у кредитній спілці із солідарною відповідальністю учасників знижує ризик неповернення позик до мінімуму.

Оскільки економіка характеризується високим ступенем зношеності основних фондів, зокрема у сільському господарстві - 85-90%, особливо актуальним для України є розвиток лізингу. Дослідження показали, що проблемою для аналізу та регулювання ринку лізингу є відсутність офіційної статистики щодо обсягів проведення лізингових операцій суб'єктами господарювання, відсутність повної інформації про кількість вітчизняної та імпоротної техніки, наданої в лізинг. Тому, задля покращення стану офіційної статистики про стан лізингу потрібно розробити та ввести форми звітності для суб'єктів лізингових відносин.

Враховуючи недосконалість чинного законодавства, що регулює лізингові відносини, рекомендується законодавчо встановити мінімальний термін лізингової угоди, за який повинно бути відшкодовано не менше 60% вартості об'єкта лізингу. В дисертації запропоновано за доцільне у Законі, що регулює лізингові відносини, передбачити положення, згідно з яким термін погашення вартості об'єкта лізингу буде визначатися, крім застосування прискореної амортизації предмета лізингу, прямолінійним методом нарахування амортизації, що передбачає меншу акумульовану суму амортизації в перші роки лізингової угоди.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методологічних і прикладних засад удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

1. Для створення нормальних умов виробничо-фінансової діяльності сільського господарства необхідно сформувати ефективний економічний механізм, у складі якого особливе місце посідає система кредитних відносин. Нормальне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного зростання результативності сільськогосподарських товаровиробників.

2. На основі дослідження теоретичних засад поставленої проблеми уточнено розуміння суті кредитних відносин як системи економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором, який визначав би умови отримання та повернення кредиту, форму повернення, розмір відсоткової ставки, графік сплати, права та обов'язки. Кредитні відносини аграрного сектора характеризують якісно новий рівень розвитку економіки, коли виробничому процесу передуює кредит, кредитна операція, яка дає змогу завчасно визначати обсяги виробництва та умови реалізації продукції на певному ринку.

3. Основну нішу у системі кредитних відносин повинні займати кооперативні банки, кредитні кооперативи та спілки, державні іпотечні банки, державні сільськогосподарські банки, лізингові компанії та фонд державної підтримки. Раціональні кредитні відносини разом з іншими економічними ланками і структурами активно сприяють підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва і зміцненню взаємовигідних договірних ринкових зв'язків між всіма виробничими і господарськими підрозділами АПК: аграрними товаровиробниками, сервісними та переробними підприємствами, іншими організаціями.

4. На основі узагальнення зарубіжного досвіду і передової вітчизняної практики запропоновано модель формування специфічної системи кредитного обслуговування сільського господарства, що базується на раціональному поєднанні діяльності конкурентних державних і приватних кредитних установ, які забезпечать ефективне кредитування підприємств аграрної сфери економіки. Доцільно використовувати державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що пов'язано з особливістю функціонування сільського господарства.

5. З метою комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників обґрунтовано методичні засади та

запропоновано особливу увагу у виборі позичальника звертати на аналіз особистості керівника підприємства, його ділову репутацію і компетентність.

6. Доцільно створити Державний фонд кредитної підтримки, який повинен формуватися за рахунок: коштів, одержаних від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі одного відсотка, поверненої заборгованості по раніше одержаних позичках з державного бюджету, отриманих коштів в порядку різної допомоги, надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за відсотками за ці кредити, інших джерел. Кошти фонду спрямовувати на кредитування сільськогосподарських товаровиробників, інвестування в сільське господарство нових прогресивних технологій, підвищення конкурентоспроможності, розвиток лізингової діяльності.

7. Обґрунтовано комплексні заходи щодо запровадження іпотечного кредитування на основі створення Державного селянського іпотечного банку України як засобу залучення під заставу земельної ділянки кредитних ресурсів для довгострокового користування, що сприяє активізації кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запобіганню спекуляції і тіньового ринку землі, стимулюванню економічного і соціального розвитку села. Відсоткові ставки за іпотечними позичками повинні бути диференційованими в залежності від фінансового стану позичальника.

8. З метою удосконалення кредитних відносин за постійної нестачі кредитних ресурсів для підприємств сільського господарства одним з першочергових завдань спеціалізованих кредитних підприємств по обслуговуванню сільськогосподарських виробників є мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів цього сектора економіки. Основним джерелом таких коштів повинні стати кошти підприємств та сільського населення, які знаходяться нині поза кредитною системою та в універсальних комерційних банках і використовуються ними значною мірою для кредитування різних комерційних структур. Залучення цих коштів у кругообіг підприємств запропоновано здійснювати кредитним спілкам та кооперативам, які стануть надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні.

9. В практику кредитних відносин слід запровадити механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель трирівневої кредитної кооперації, що функціонально поєднає місцеві, регіональні та центральну кооперативні кредитні установи.

10. Запропоновано вирішувати проблему оновлення матеріально-технічної бази господарств через лізинг. З метою удосконалення лізингових відносин пропонується на законодавчому рівні встановити мінімальний строк лізингової

угоди не менше 60% вартості об'єкта лізингу, передбачити прямолінійний метод нарахування амортизації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях

1. Пиріг Г.І. Структура фінансово-кредитної системи в умовах ринкової економіки // Наукові записки. Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Серія: економіка. – 2001. – №7. – С. 78-80.
2. Пиріг Г.І. Вибір оптимальних умов залучення банківських позик // Вісник ТАНГ. - 2002. – №6. – С. 134-136.
3. Пиріг Г.І. Оцінка кредитоспроможності підприємств-позичальників // Наукові записки. Тернопільський державний педагогічний університет ім. В.Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – №10. – С. 126-128.
4. Пиріг Г.І. Удосконалення кредитних відносин в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 106-109.
5. Пиріг Г.І. Особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві // Агроінком. – 2004. – №1-2. – С. 80-86.
6. Пиріг Г.І. Генезис кредитних відносин у сільському господарстві // Економіка АПК. – 2004. – №2. – С. 64-69.
7. Пиріг Г.І. Удосконалення кредитних відносин на основі розвитку фінансового лізингу у сільському господарстві // Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Випуск №13. – Тернопіль: Економічна думка. – 2004. – С. 107-109.

Публікації в інших наукових виданнях

8. Пиріг Г.І. Концептуальні основи реструктуризації сільськогосподарських підприємств / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Реформування земельних відносин як процес відродження українського села за матеріалами міжрегіональної науково-практичної конференції (29-30 червня 2000 р.). Випуск XVIII. – Львів, 2000. – С. 50-55.
9. Пиріг Г.І. Реформування кредитних відносин в сільському господарстві / Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. Частина I. Проблеми адаптації бухгалтерського обліку АПК України до міжнародних правил та вимог / За редакцією П.Т.Саблука, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука. – К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – С. 164-170.
10. Пиріг Г.І. Вдосконалення механізму кредитних відносин в сільському господарстві / Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (26-27 березня 2004 р.). – Тернопіль, 2004. – С. 45-49.

АНОТАЦІЯ

Пиріг Г.І. Удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. - Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 2004.

У роботі досліджені теоретичні і практичні аспекти організації та функціонування кредитних відносин в сільському господарстві в умовах ринку. Уточнено економічну сутність кредитних відносин та визначено їх особливості в сільському господарстві. Запропоновано напрями формування специфічних систем кредитного обслуговування сільгосппідприємств на основі вивчення і узагальнення зарубіжного досвіду. Уточнено методiku визначення кредитоспроможності аграрних підприємств. Обґрунтовано механізм формування і використання фонду підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Обґрунтовано пропозиції по створенню Державного селянського іпотечного банку, кредитних спілок та кооперативних банків. Розроблено організаційно-економічні засади розвитку та функціонування лізингової діяльності в сільському господарстві.

Ключові слова: державний фонд кредитної підтримки, кредитні відносини, кредитоспроможність, іпотека, кредитна спілка, кредитний кооператив, лізинг.

АННОТАЦИЯ

Пыриг Г.И. Усовершенствование кредитных отношений в сельском хозяйстве. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - экономика сельского хозяйства и АПК. Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 2004.

В работе исследованы теоретические и практические аспекты организации и функционирования кредитных отношений в сельском хозяйстве в условиях рынка. Исследована сущность и объективная необходимость развития кредитных отношений в сельском хозяйстве.

На основе обзора литературных источников отечественных и зарубежных ученых установлено, что кредит как экономическая категория по поводу возвратного движения одолженной стоимости отображает теорию кредитных отношений, то есть показывает в чем его суть, а кредитование отображает практическую реализацию кредитных отношений, то есть технику и технологию предоставления и возвращения ссуд. Кредитные отношения представляют собой систему экономических отношений между субъектами рынка относительно

предоставления ссуды в денежной или товарной формах на условиях, предусмотренных договором.

Установлено, что общими чертами и тенденциями развития системы сельскохозяйственного кредитования в высокоразвитых странах является:

- участие государства в поддержке функционирования системы;
- высокий уровень привлечения кредитных ресурсов в сельское хозяйство;
- самый распространенный инструмент - льготное кредитование;
- формирование "смешанной системы" кредитования.

На основе исследования выявлено, что положительным моментом механизма частичной компенсации является увеличение финансовой поддержки сельскохозяйственной отрасли сравнительно с другими отраслями агропромышленного комплекса. Доведено, что главным условием успешного развития кредитных отношений в сельском хозяйстве является инвестиционная привлекательность сельхозпредприятий, в основе которой лежит уровень кредитоспособности заемщика. Выявлено, что большинство сельскохозяйственных предприятий через свое финансовое состояние не имеет возможности взять кредит в банке. Поэтому, предложено при оценке кредитоспособности заемщика учитывать личность руководителя предприятия, которая должна стать основой процедуры оценки кредитоспособности заемщика.

Исследованием установлено, что современное состояние кредитования не решило проблем кредитного обеспечения аграрного сектора экономики, поэтому нуждается в усовершенствовании.

С целью комплексного подхода к усовершенствованию кредитных отношений в сельском хозяйстве предложена структурная модель системы кредитного обслуживания аграрных товаропроизводителей.

Исследованиями обоснована необходимость создания Государственного фонда кредитной поддержки сельского хозяйства, который должен формироваться из: средств, полученных от реализации продукции всех товаропроизводителей в размере 1%; объемов возвращенной задолженности по ранее полученным кредитам из государственного бюджета; разнообразная помощь; поступление от возвращения предоставленных кредитов за счет фонда и платы по процентам за эти кредиты; других источников и функционировать постоянно. Деньги фонда направлять: на покрытие разницы между коммерческой и льготными ставками платы за кредит и обеспечение им гарантий относительно привлечения кредитов банков; кредитование сезонных расходов сельскохозяйственного производителя инвестирование в сельскохозяйственное производство новых прогрессивных технологий, научно-технических разработок, улучшение качества продукции, ее конкурентоспособности; на осуществление лизинговой деятельности.

В диссертации предложено на современном этапе развития кредитных отношений создать Государственный крестьянский ипотечный банк для

расширения кредитной системы обслуживания сельскохозяйственных товаропроизводителей.

С целью расширения объемов кредитования внесены предложения развивать новые финансовые институты - кредитные союзы и кредитные кооперативы которые должны играть ключевую роль в микрокредитовании сельскохозяйственного производства и в будущем должны стать надежным основанием для создания кооперативных банков в Украине.

На основе изучения мирового и отечественного опыта, предложено создавать систему кооперации в 3 уровня, которую следует формировать, начиная с нижнего уровня.

Учитывая несовершенство действующего законодательства, что регулирует лизинговые отношения, рекомендуется законодательно установить минимальный срок лизингового соглашения не менее 60% стоимости объекта лизинга, целесообразно предусмотреть кроме применения ускоренной амортизации предмета лизинга, прямолинейный метод начисления амортизации.

Ключевые слова: государственный фонд кредитной поддержки, кредитные отношения, кредитоспособность, ипотека, кредитные союзы, кредитный кооператив, лизинг.

ANNOTATION

Pyrh H. I. Improvement of Credit Relations in Agriculture. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Economic sciences on specialty 08.07.02 – the economy of Agriculture and AIC. Ternopil Academy of National Economy, Ternopil, 2004.

The thesis captures theoretical and practical aspects of organization and functioning of credit relations in the market. The economic essence of credit relations is specified and their peculiar features in agriculture are defined. The trends for formation of specific systems for credit servicing of agricultural enterprises based on analyzing and synthesizing of foreign experience are proposed. The methodology for definition of competitive ability of agricultural enterprises is identified. The mechanism for formation and employment of the fund for farm producer support is substantiated. The suggestions on creation of the State peasant mortgage bank, credit associations and cooperative banks are grounded. The organizational and economic background for development and functioning of leasing activity in agriculture is developed.

Key words: state fund for farm producer support, credit relations, credit ability, agriculture, mortgage, credit association, credit cooperative, leasing.